

KOROMPAI ATTILA

A területi tervezés egyes elvi, módszertani kérdései jövőkutatási szempontból

*Theoretical and methodological questions of
territorial planning
from the aspect of futures studies*

•
SZERZŐ:

KOROMPAI ATTILA, nyugdíjas, Budapesti Corvinus Egyetem, Neumann
János Egyetem, akorom@mailbox.hu, ORCID: 0000-0002-7032-7266

JEL-kód: R10

Kulcsszavak: területi tervezés • regionális tervezés • jövőkutatás
• idői és téri lét • tervezői döntések

*Motto: „A tervek összekötik a jelent a jövővel,
a terv behúzza a jövőt a jelenbe” (Schwarz, 2008, 239.)*

Absztrakt: Faragó László munkássága kiemelkedő hozzájárulás a területi tervezés elméleti-módszertani hátteréhez és a jövőkutatással való kapcsolatának kutatásához. Gondolatébresztőként e kapcsolat néhány – a hazai gyakorlat alapján – kritikusnak tekintett pontját veti fel a tanulmány. A jövőalkotás társadalomtechnikája nem csak a tervezés, hanem a jövő tényleges alakítása a tervek kivitelezése és a folyamat menedzsentje is az. Ennek jelentősége a partícipatív jövőkutatás és tervezés, az öntanuló rendszerként való működés terjedésével növekszik.

AUTHOR:

ATTILA KOROMPAI, retired consultant, Corvinus University of Budapest, John Neumann University, akorom@mailbox.hu, ORCID: 0000-0002-7032-7266

JEL-code: R10

Keywords: territorial planning • regional planning • futures studies
• temporal and spatial being • planning decisions

Abstract: László Faragó's contribution to studying theoretical-methodological background of territorial planning and its relation to futures studies is outstanding. This paper discusses several critical aspects of this relationship based on Hungarian experiences for raising ideas. Not only planning is the social technology of creating the future, but the practical formation, the implementer of plans, and the management of implementation, too. This is gaining growing importance by the emergence and distribution of participative futures studies and planning.

BEVEZETÉS

A jövőkutatás hazai kibontakozása szorosan kapcsolódott a hazai területi folyamatok befolyásolására irányuló területi tervező tevékenységhez és az országos szintű hosszú távú tervezéshez. Ennek a kapcsolatnak a kialakulása szinte szükségszerű, hiszen a területi tervezők, különösen a várostervezők, városépítésszek tevékenységük céljából adódóan mindig nagyfokú érzékenységet mutattak a társadalom jellemzőinek és változásainak megértése, és bizonyos szempontokból ideálisnak tekintett állapotok, települési, térségi környezetek alakítási, megteremtési lehetőségeinek kutatása iránt.

Az urbanista, aki térségek, városok, falvak vagy épp épületek tervezésével foglalkozik, még valamilyen rekonstrukciós feladat megoldásakor is, jövőformáló tevékenységet végez. Ha terve megvalósul, az hosszú időn keresztül biztosít fizikai kereteket, környezetet – építészeti megfogalmazásban „teret” – a mából továbbélő és a jövőben születendő nemzedékek számára.

Számos építésben él az a szemlélet, hogy az általa tervezett „tér” alakítani képes annak használata révén az ahhoz kapcsolódó személyek, csoportok társadalmi, szociális viszonyait, életmódját valamilyen általa ideálisnak tartott irányba. Ebben sok igazság van, hiszen az objektum és a környezet egymással kölcsönhatásban van. A környezet létfeltétel ugyan, de a környezetbe tartozó elemek körét az határozza meg, hogy kinek, minnek a környezetről van szó. Ha a társadalom, annak egyes tagjai, csoportjai számára létrehozott környezet (építészeti „tér”) egyfelől nem illeszkedik a tágabb környezeti rendszerekbe, másfelől nem felel meg a társadalom, a használók mai és jövőbeni téri létezésének, környezeti igényeinek, akkor az szerencsés esetben „csak” pazarlás, súlyosabb esetben akár káros hatással lehet mind a társadalomra, mind annak környezetére. Joggal nevezi Faragó László a tervezést a jövőalkotás társadalomtechnikájának (Faragó, 2005, 11.).

A tervezés értelmezése, különböző közelítésmódjai, stílusai a hazai és a külföldi szakirodalom alapján mindenkor és mindenhol igazodnak az adott közösség, társadalom hagyományaihoz, elméleti, kulturális, gazdasági, műszaki és intézményi szerveződéséhez, működéséhez, téri létezési módjához, a jövőhöz való viszonyához és politikájához. A jelen folyamataiba történő beavatkozások mögött mindig valamilyen, a jövőre vonatkozó elképzelés van. Ez az „elképzelés” valamilyen formalizált vagy ki nem mondott „jövőkép” beépül, befolyásolja a cselekvést, illetve azt az megelőző tervezési folyamatot. Faragó László munkássága kiemelkedő hozzájárulás a területi tervezés elméleti-módszertani hátteréhez és a jövőkutatással való kapcsolatához. Ennek teljes áttekintése meghaladja e tanulmány keretét, ezért itt a kapcsolat elemzése szempontjából néhány kritikusnak tekintett pont és Faragó Lászlóval némiképp vitatkozó felfogás felvetése jelenik meg.

AZ IDŐ ÉS A TÉR MINT LÉTEZÉSI MÓD

Faragó László alapvetően a társadalom által létrehozott konstrukcióként közelíti műveiben a tér és az idő, ezzel összefüggésben a jövő fogalmát. Rendszere ezen az alapon konzisztens. A társadalomban felhalmozott és elismert tudás, aktivitás és kreativitás valóban meghatározó e fogalmak közelítésmódjában és alkalmazásában. A következőkben az időt létezési módként tekintve azt minden egyes létező sajátjaként értelmezve azt jelenti, hogy mindennek saját ideje van, így minden létezőnek van saját múltja, jelene és jövője a maga saját változási dinamikájával, vonatkozási rendszerével összhangban. Ezek az idők a létformák egymásra épülésével egymással kölcsönhatásba kerülnek, ezért lehet beszélni az idői lét mellett egymás idejében való létezésről. Más az idődimenziója a Napnak, a Földnek (geológiai idő), az élővilágnak, egyes élőlényeknek, az embernek és a társadalomnak. A megismerés során ezek különböző mértékben válnak az ember, a társadalom tudáskészletének részévé, melynek során formalizálja, rendszerezi azokat. Így hoz létre pl. különböző geológiai korszakokat, társadalmi időszámításokat (lásd különféle naptárak).

Az ember, a társadalom képes arra, hogy felismerve a különböző létezők idődimenzióit, változási jellemzőit, azokat összevesse jelenbeni állapotukkal, saját érdek- és értékrendszere alapján megfogalmazott vágyaival, majd előre vetítse és jövőként, létének és cselekvésének valamely időszakaként, „cselekvési térként” fogalmazza meg. A társadalmi jövő fogalma tehát egyaránt tartalmaz változatlanul tovább létező elemeket, fokozatosan elhaló, az elhalás és születés viszonyában újratermelő elemeket, és újonnan keletkező, ezen belül a társadalom által létrehozott kreatív elemeket. A jövőkutatás ezek felismeréséhez kínál eszköztárat, az előretétekintés, a jövőorientáltság jellemzőinek feltárása és lehetséges forgatókönyvek, jövőképek formájában a változások irányaira, a lehetséges állapotokra vonatkozó gondolkodási keretet a cselekvéssel kapcsolatos döntések segítése érdekében.

Faragó László a teret is társadalmi konstrukcióként értelmezi és alkalmazza (Faragó, 2019). Az időhöz hasonlóan, attól, és a létezőtől elválaszthatatlanul a következőkben a teret is létezési módként tekintve megállapítható, hogy minden létezőnek van saját téri léte. A létezési módok a létformák egymásra épülésével egymással kölcsönhatásba kerülnek, ezért lehet beszélni a téri lét mellett egymás terében való létezésről. Nemes Nagy (2009) külső és belső térként nevezi ezt a kettősséget. E felfogás szerint a földi térben való létezés

a területi létezés. Sokan a tér és a terület fogalmát szinonimaként használják. Faragó és e tanulmány megközelítésében a terület a tér specifikus esete, ami „... meghatározott (lehatárolt) földterületet jelent, a területi politika, fejlesztés, tervezés stb. arra vonatkozik, vagy annak keretein belül történik” (Faragó, 2019, 173.).

A társadalom téri léte a társadalmi térhez kötődik, ahogy a gazdaságé a gazdasági térhez (melyek ilyen konstrukciókként virtuális terek), de mivel a társadalom és annak részeként a gazdaság is a földi (földrajzi, ami csak azért földrajzi, mert a Földhöz kötődik, de lehet pl. holdrajzi tér is) térben létezik, ezért azok földrajzi térségekhez, területekhez kötődnek, de jellemzőiket a területiség csak részben (létfeltételként) határozza meg, valós téri jellemzőik saját létformáikhoz kötődnek (pl. a gazdaság területi elhelyezkedését a földrajzi tér csak létfeltételként határozza meg, a lényegi meghatározó a gazdasági tér, ami a gazdaság téri létezése – ezért különbözik a gazdasági távolság a kilométerben mért távolságtól). A területi egységek (helyek, települések, régiók stb.) a társadalom által konstruált sajátos tér-idő egységek, melyekben a különböző téri, idői létezési módok a földrajzi térben integrálódnak. A területi tervezés a különböző téri és területi jellemzőknek a társadalmi csoportok tudása, erőviszonyai alapján összehangolt szükségletei, értékrendje, érdekstruktúrája és várakozásai alapján történő alakítására irányuló cselekvések előkészítését szolgálja.

A TERVEZÉS, A TERV MEGVALÓSÍTÁSA ÉS A JÖVŐKUTATÁS KAPCSOLATA

Vitatott kérdés, hogy a terv végrehajtása, megvalósítása a tervezés részét képezi-e vagy a megvalósítás, a kivitelezés a kivitelező, és a menedzsment külön feladatát jelenti – természetesen a tervezővel, a tervezés módjával összhangban. Faragó és a területi tervezők többsége egységes rendszerként látja a tervezés és a terv megvalósításának folyamatát, összekapcsolva azt a monitoringgal és a tervezési folyamatba történő visszacsatolással. Ez valóban egységes rendszer, de ha a terv egyben a közösség vagy a közösség vezetésének cselekvési programja, akkor a terv műszaki, gazdasági, társadalmi megvalósítását külön kivitelezési tervek, programok alapján már nem a tervezők, hanem a műszaki, gazdasági, társadalmi kivitelezők (vállalkozók, intézmények, magánszemélyek stb.) valósítják meg többnyire a menedzsment irányításával. A monitoring és az ellenőrzés ezt a folyamatot figyeli, és különböző csatornákon keresztül biztosítja a tervezési folyamatba történő visszacsatolást. A tervezéssel összefüggő folyamatok alakulásától függően mások lehetnek a visszacsatolás jellemzői – valahol azonnali és létfontosságú (pl. egy épület kivitelezése leáll valamely ok miatt, vagy gazdasági válságjelenségekkel összefüggésben sürgős reakció kell), valahol nem azonnali, inkább a rendszeres visszacsatoláson van a hangsúly (egy térség társadalmi folyamatainak befolyásolására irányuló tervezés). A tervtől való eltérések a végrehajtási fázisban történnek különböző külső és belső okok miatt. Ez egy eddig elhanyagolt kapcsolópontra, a terv készítője és elfogadója, valamint a terv megvalósítója, kivitelezője közötti kommunikációs lehetőségekre, feltételekre hívja fel a figyelmet.

Bizonyos mértékig épp e probléma megoldásában jelent előrelépést mind a területi tervezésben, mind a jövőkutatásban a participativitás párhuzamos térhódítása, egymás ré-

szévé válása. Legközvetlenebb a kapcsolat kisközösségek, szomszédságok esetében, amikor egy közösségi terv pl. egy parkosítás annak megtervezésétől a megvalósításáig a helyi közösségek tagjainak részvételével és közreműködésével bonyolódik. Ennek van a legnagyobb közösségerősítő hatása. Nagyobb közösségek, területi egységek esetében ez a fajta közvetlen kapcsolat nem tud megvalósulni a szükséges ismeretek, a feladatok összetettsége, a szükséges erőfeszítések, befektetések mérete miatt. Ekkor a hangsúly a különböző érdekek, várakozások összehangolására, az együttműködési készség erősítésére, a kölcsönös előnyökre, a hátrányok kompenzációs lehetőségeinek feltárására helyeződik a területi előrettekintés és terv kidolgozása, megvalósítása során az érintettek vagy az érintettek képviselőinek bevonásával. A megvalósításban, kivitelezésben történő részvétel formája, jellege és eszközei azonban kevésbé kidolgozottak, illetve áttolódnak pl. országos stratégiák, tervek esetében a kivitelezéssel összefüggő projektek részfeladatainak megoldására. Ebben a szakaszban megváltozik a célhoz kötődő jövőkép jellege és szerepe is!

A jövőkutatáshoz való viszonyt a köztudathoz hasonlóan a területi tervezés oldaláról is kezdetben, és sajnos néha még ma is az jellemzi, hogy a jövőkutató mondja meg, hogy pontosan mi, mikor, hol és hogyan fog megtörténni. A jövőkutatók azonban mindmáig hangsúlyozzák, hogy az ilyen elvárásnak csak a tudománytalan jóslás felelhet meg. Felelősséggel a jövő nem jósolható meg, csak előrejelzések készíthetők, melyek a jövő lehetőségtartományainak tudományos alapokra épülő feltárását szolgálják. Az, hogy a felismert lehetőségek közül mi fog megvalósulni, már a közösségi, tervezői döntések keretében a megfelelő cselekvési tervekben elfogadott jövőképtől, céloktól és alkalmazott eszközöktől, valamint a kivitelezés és a tervezés kapcsolatától, a cselekvés irányításától függ. Az erre vonatkozó változatos működési módokat az adott tervezési rendszer előírásai, szabályozása, elfogadottsága, valamint a tervező és a terv megvalósítójának (kivitelezőjének) kreativitása, a szabályokhoz való viszonya szabja meg. Ez az, amiért a jövőkutatás és a tervezés viszonyában Kovács Géza a jövőkutatást a tervezés külső körékként definiálta (Kovács G., 1970, 37.).

A jövő alakítására irányuló tevékenység módszertanilag két irányból közelíthető: (i) a történetiség hangsúlyozásával a múlt és a jelen változási jellemzőire építve változatlan vagy saját fejlődési, változási tendenciái alapján folytatódó (elhaló vagy újratermelő) jelenségek, tényezők, folyamatok alapján; (ii) a jövő felől logikai úton, adott értékrendszer alapján felvázolt kreatív jövőkép, a jövőre vonatkozó várakozások, vágyak, normatívák irányából a ma ismert és remélt feltételekre és oksági viszonyokra támaszkodva. Meghatározó szerepet tölt be a jelen adottságainak korlátokként történő kezelése. Jelenbeni döntéseinket tehát egyaránt meghatározzák a múltból eredő kötöttségek, a mai feltételek és a jövővel kapcsolatos várakozások (1. táblázat).

1. táblázat: A jelenbeni döntéseket befolyásoló tényezők időbeni szerkezete
 Table 1: Temporal structure of factors influencing present decisions

Létszféra	Múlt	Jelen	Jövő
Anyagi szféra	A természeti és a művi környezet adottságai	Rendelkezésre álló erőforrások	Felismert lehetőségek és veszélyek a természeti és a művi környezetben
Gazdasági szféra	Vagyon	Hozzáadott érték	Várható hozamok, veszteségek, kamatok, hitelképesség felmérése
Társadalmi szféra	Társadalmi szerkezet, életmód	Társadalmi kapcsolatok, életszínvonal, értékrendszer, normatívák, intézményrendszer	Társadalmi csoportok, stakeholderek (vezetők) szándékai, céljai
Tudati szféra	Tapasztalatok, tudás, szokások	Tudományos, oktatási és kommunikációs rendszerek, jövőképeség, nyitottság, befogadókészség, tolerancia, hit	Jövőorientáltság, várakozások, vágyak, realitásérzék

*Forrás: saját szerkesztés.
 Source: own editing.*

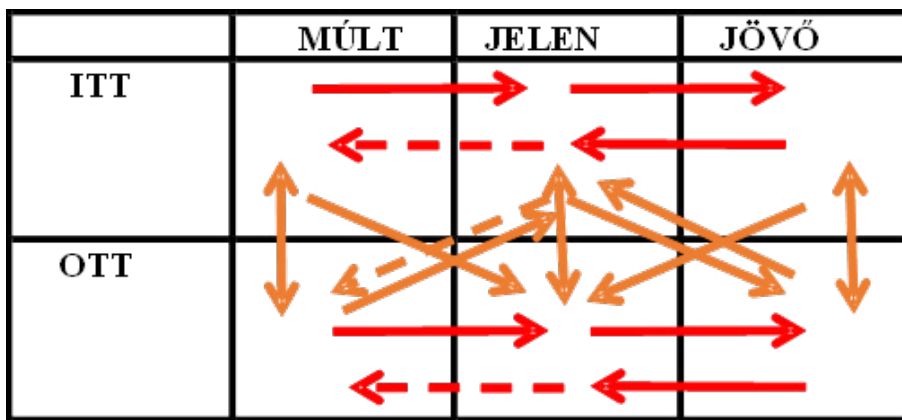
A kétirányú közelítés által közrefogott cselekvési térben különböző fejlődési pályák vázolhatók fel az adott időszak kapacitásai, értékrendszere és preferenciái alapján. A jövőkutatás ezekkel mint lehetséges fejlődési pályákkal foglalkozik, de akár a közülük való választás, akár egy új fejlődési pálya kidolgozása, vagy a különböző fejlődési pályák elemeinek kombinálása a tervezési rendszer jellegétől függő döntéshozói kompetenciákra, adottságokra épülve történik.

A múlt tényezőinek továbbélésére leginkább a múltbeli folyamatokat tükröző különböző trendek vagy a tényezők közötti kapcsolatokról szerzett tapasztalatok (korreláció- és regressziószámítás, analógiák) alapján következtetnek a tervezők. Ezek használatának azonban szigorú statisztikai feltételei vannak, melyek figyelembevétele nélkül súlyos tervezési hibák következhetnek be. Gyakori pl. az előretétekintés időhorizontjához képest rövid bázisidőszak alapul vétele a paraméterek kiszámításához. A jövő szempontjából kulcsfontosságú mérlegelést igényel, hogy minden idősor-elemzésre vagy keresztmetszeti adatokra épülő paraméterbecslés a múltban, vagy a jelenben fennálló feltételekre épül. Így az ezek alapján történő trend- vagy regressziószámítás eredményeként készült előrejelzés azzal a feltétellel érvényes, hogy a múlt/jelen feltételei változatlanul fennállnak az előrejelzés időhorizontján. Márpedig a jövővel kapcsolatban számos bizonytalanság létezik, de egy dolog egészen biztos: a jövő más lesz, mint a múlt vagy a jelen. Ebből következik, hogy a paraméterek jövőbeni változási lehetőségeinek mérlegelése ebben a körben elengedhetetlen.

Az idői és téri (tér-idő) viszonyokra épülő kapcsolatok lehetséges irányait mutatja az 1. ábra. Az „ITT” a szereplő, a térség saját, belső téri-idő tényezőrendszerét tartalmazza, az

„OTT” a rajta kívül, de vele kapcsolatban álló térségek téri-idői tényezőrendszerét. A folytonos, időben előremutató vonalak egyes tényezőelemek saját téri-idői kapcsolatait jelzik, a jövő felől visszafele mutató vonalak az 1. táblázatból a jövő befolyásoló tényezőire utalnak. A jelenből a múlt felé mutató szaggatott vonalak részben a jelennek mint múltbani jövőnek a szerepére, részben a múltnak a jelenben történő újraértékelésére utalnak. A téri és annak speciális eseteként a területi hasonló kapcsolatokat az „ITT” és az „OTT” között a szürkébb nyilak jelzik. Ez az, amiért a területi tervezés során a gyakorlatilag nem létező elszigetelt területi egységeket kivéve nem mellőzhető a külvilág, a külső környezet változásainak, valamint a releváns kapcsolódási pontok téri-idői hatásainak elemzése.

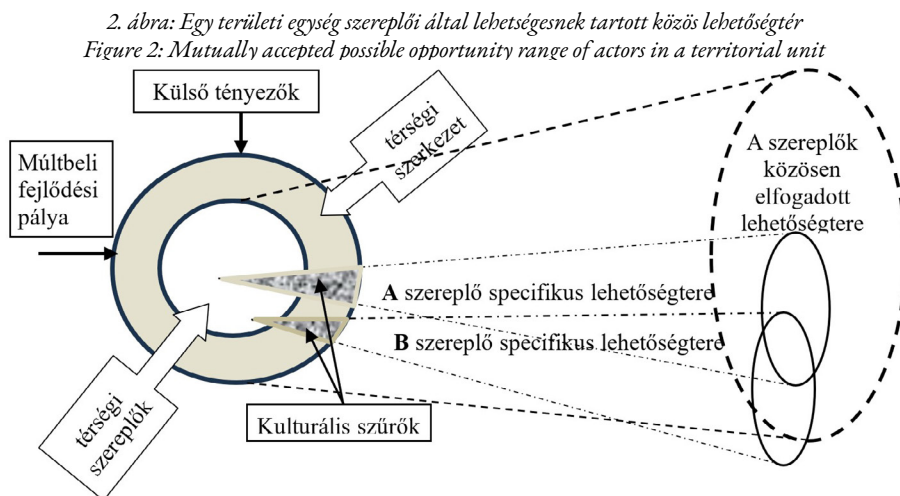
1. ábra: Téri-idői relációk
Figure 1: Spatial-temporal relations

Forrás: saját szerkesztés.
Source: own editing.

Kurikka et al. (2023) egy térség, területegység cselekvési lehetőségterének az irodalom alapján számos csoportját különbözteti meg, melyek mindegyike dinamikus változásban, és az adott területi egység szintjén egymással kölcsönhatásban van. Az egyes területi egységek lehetőségtere e kölcsönhatások miatt nagyobb, mint egyes szereplőinek lehetőségtere (2. ábra). A régió-specifikus lehetőségter az adott területegység belső adottságait fogja át, az idő-specifikus lehetőségter az adott időpontban és változó időhorizonton a tényezők belső sajátosságai alapján lehetséges változási, változtatási lehetőségeket öleli fel. Az érzékelt lehetőségter az adott egyén vagy társadalmi szereplő, térségi szinten a szereplők összességének „kulturális szűrőjén” keresztül felismert lehetőségek körét jelenti. Az értékrendszer és politikai megfontolások alapján a lehetőségter további szűrőkön megy át, és megkülönböztethető a lehetségesnek és lehetetlennek tartott jövő, ezeken belül a valószínű és nem valószínű jövő, továbbá a kívánatosnak és nem-kívánatosnak tartott jövő, végül a cselekvési tér számára megvalósítandónak és nem-megvalósítandónak tartott jövő. A lehetséges jövők közösen elfogadott köre nem feltétlenül esik egybe minden egyes szereplő által lehetségesnek tartott jövőtartománnyal. A 2. ábrán erre utal a B szereplő lehetőségtertartománya, ami

mögött valamilyen egyéni ismeret, feltételezés lehet, amihez az adott szereplő a közösen elfogadott lehetőségek kialakítása során nem ragaszkodott. Az ilyen esetek a jövőkutatás számára különösen fontosak, míg a tervezés érdekében történő továbblépés, a kívánatos jövő kiválasztása során a konszenzus érdekében ezek háttérbe szorulhatnak. Ugyanakkor a tervezés és a jövőkutatás kapcsolatához fűződő visszacsatolási lépések keretében beépülhetnek egy új, a jövőkutatás által feltárt közös lehetőségtartományba.

Forrás: Kurikka et al., 2023, 1443. alapján a szerző szerkesztése.
 Source: Own editing based on Kurikka et al., 2023, 1443.

A tervek megvalósításának a báziselemzéssel kapcsolatos egyik kritikus pontja a területi egység lehatárolása és a belső erőforrások fölötti rendelkezés összhangja. Bár a területi terv elkészítésére megbízást adó és azt elfogadó közigazgatási egység felelős irányítója (ez általában egy önkormányzat) a térség adottságainak minél teljesebb körű felmérését igényli, azok befolyásolhatóságának, befolyásolási feltételeinek értékelése rendszerint elmarad a helyzetfelmérésből. A probléma szorosan összefügg a tervért, annak megvalósításáért való felelősség tisztázásával. Ez nem csupán azt jelenti, hogy a jogosultságokat, kompetenciákat összhangba kell hozni a tervcélokkal, hanem azt is, hogy a térség szereplőinek a tervben való érdekelttségét, a közös erőfeszítések érdekében történő koordináció eszköztartományát a tervezési folyamatban, az eszköztartomány kidolgozása során létre kell hozni, és a megvalósítás keretében folyamatosan karban kell tartani. Ez különösen kényes feladat egyrészt a különböző szektorok szereplőinek koordinációja kapcsán, másrészt a funkcionális térségekben való működés, azaz a közigazgatási határokat átlépő tevékenységek és hatások összehangolása során.

A jövőkutatás oldaláról a báziselemzés másik gyenge pontja a kimutatott tényezők, jellemzők jövőorientált értékelésében jelenik meg. E munkarészek sokszor még ma is részletesen áttekintik az adott területi egység helyzetét; minél szélesebb körben, és minél több elérhető mutatószámmal jellemzik a tervezési terület természeti, gazdasági és társadalmi ál-

lapotát. Jó esetben rámutatnak hiányosságokra, problémákra, beépülve pl. a SWOT-elemzés erősségeinek és gyengeségeinek felsorolásába. Ezek kiküszöbölése gyakran szinte kizárólagos részét képezi az erre épülő stratégiának, akciótervnek. Ennek következtében a stratégia – Szalai Sándor szociológus hasonlatával élve – háttal megy a jövőbe. Ráadásul a dinamika, a fejlődési fázisok feltárásának elhanyagolása miatt elmarad a fent említett jövőtartományok szerinti differenciált elemzés.

Súlyosabb következményekkel jár, ha a lehetőségek megfogalmazása a jövőbeni befolyásoló tényezők, folyamatok helyett projektek (pl. kulturális, turisztikai létesítmény – pl. kastély – „hasznosítása”) formájában történik. Így ugyanis épp a projektek megvalósítását és hasznosulását biztosító vagy akadályozó, a jövőben várható külső tényezők feltárása marad el. Érdekes módon a veszélyek érzékelésére ez kevésbé jellemző. További alkalmazási problémaként említhető, hogy a báziselemzés eredményei meglehetősen ritkán köszönnek vissza az elkészített koncepciókban, stratégiákban, programokban mint különböző lehetséges alternatívák, forgatókönyvek vagy alternatív stratégiatípusok.

A hazai területfejlesztési dokumentumokban többnyire a gazdasági növekedés vagy a területi koncentráció alacsony, közepes és magasabb szintjével kapcsolatos alternatívák forgatókönyvszerű felvázolása jelent meg. A döntéshozók ezek közül értelemszerűen a közepes variánsra épülő fejlesztési programok kidolgozását, elfogadását preferálják, mivel ezek vázolják fel a legkevésbé konfliktusos perspektívát. Sajnálatos, hogy különösen a stratégiai programokból a valós alternatív stratégiai forgatókönyvek hiányoznak, és nem jött létre a stratégiák szisztematikusság felülvizsgálatának rendszere, szűkítve ezzel a különböző helyzetekhez történő stratégiai alkalmazkodás lehetőségét. Ennek következményeit jól mutatja, hogy pl. a 2008 után kibontakozó válság hatására a stratégiák sorra kerültek „asztalfiókba”, a projektek forrásfelhasználásra, látszatszemléletes megoldásokra, jó esetben „tűzoltásra” törekedtek a stratégiai perspektívák, a vészstratégiák hiánya vagy azok érvényesítési lehetőségeinek (személyi, intézményi, ismereti) korlátai miatt.

Az 1990-es években a jövőkutatásban és a tervezésben egyaránt előtérbe került a participativitás. A fő motiváció azonban a jövőkutatás részéről a jövőre vonatkozó várakozások megismerése és a jövő alakításában való részvétel erősítése, a tervezőket inkább a stakeholder problémáinak és várakozásainak megismerése, összehangolása, valamint a lakosság elvárásainak leginkább megfelelő rövidebb távlatú fejlesztések közösségi megvalósítása mozgatja. A stratégiák szempontjából kritikus kérdés egyfelől a részvétel stabil fenntartása, másfelől a részvételben érintett közösség és annak érték-, valamint érdekszerének stabilitása, tudásszintjének, képességeinek, várakozásainak változása. Ez viszont azt jelenti, hogy megnő a közösség önfejlődésére vonatkozó előrelátás jelentősége a stratégiák megalkotásában.

ÖSSZEGZÉS

A területi tervezés a társadalom jövőalkotási technikájának részeként a társadalomnak a földrajzi térben való területi elhelyezkedésének és működésének saját idői-téri létezésével való összehangolását, számára kedvező alakítását célozza. A jövőkutatás ennek az alakító, a környezet változásaihoz alkalmazkodó tevékenységnek a döntések előkészítését szolgáló

külső keretét biztosítja a lehetséges és a valószínű következmények, a jövőhöz való viszony elemeinek, egyes lehetséges jövőbeni állapotok tudományos eszközökkel történő felvázolásával. Ez a kapcsolat azonban nem csak a szűken vett tervezésben, a célok kialakításában, hanem a terv megvalósításában is egyre fontosabb szerepet játszik részben a motivációk fenntartásában, részben a tervtől való eltérések kezelésében. Az ehhez kapcsolódó visszacsatolási pontokat, csatornákat és eszközöket, intézményi kereteket a participatív jövőkutatás és tervezés párhuzamos terjedése egyre határozottabban igényli.

A jövő és a múlt, valamint a jelen felől történő közelítések folyamatos szintézisének problémáját egy tanulási folyamathoz kapcsolódó folyamatos tervezés meg tudja oldani, de ennek a folyamatos tervezésnek a szervesen kapcsolódó külső körékként ott kell lennie a jövőkutatásnak, ami az adott időhorizonton lehetséges különböző jövők feltárására törekszik és az előrelátást segíti. E nélkül a rendszer nem lehet előrecsatolt, célorientált, hanem csak a pozitív és negatív visszacsatolásokra épülő, következmény-orientált rendszer.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Köszönöm Fleischer Tamásnak a tanulmány egy korábbi változatához fűzött javító megjegyzéseit.

IRODALOMJEGYZÉK

- Faragó László: *A jövőalkotás társadalomtechnikája*, Budapest-Pécs, 2005. ISBN 963 9542 62 8.
- Faragó László: *Téri lét, Társadalmi fordulat a térelméletben*, Budapest, 2019. ISBN 978-615-5945-40-3.
- Kovács Géza: *A nagy távlatok és a tervezés*, Budapest, 1970. KG-1643-i-7072.
- Kurikka, Heli – Kolehmainen, Jari – Sotarauta, Markku – Nielsen, Hjalti – Nilsson, Magnus: *Regional opportunity spaces – observations from Nordic regions*, *Regional Studies*, 2023/8, 1440–1452. <https://doi.org/10.1080/00343404.2022.2107630>
- Nemes Nagy, J.: *Terek, helyek, régiók – A regionális tudomány alapjai*, Budapest, 2009. ISBN 978-963-05-8656-6
- Schwarz, Jan Oliver: *Assessing the future of futures studies in management*, *Futures*, 2008. <https://doi.org/10.1016/j.futures.2007.08.018>